

**Fred og
fællesskab**

Den nord-atlantiske parentes

Selv en lille og ubetydelig parentes kan få store og skæbnesvangre konsekvenser for et samfunds historie. En skelsættende begivenhed fandt sted tidligt om morgenen den 15. januar 1814 i Buchwaldscher Hof på Dänische Strasse i Kiel. Da den danske chefforhandler, Edmund Bourke (1761-1821), og den svenske chefforhandler, Gustaf af Wetterstedt (1776-1837), satte deres underskrifter på den dansk-svenske fredstraktat – hvor Danmark måtte afstå Norge til Sverige – var Færøernes skæbne beseglet. Øerne gik fra at være dansk-norske til at være danske. Siden Magnus den Godes kongetid (1035-1047) havde øerne nemlig været norske og fra 1380 en del af Danmark-Norge.

Aftalen i Kiel definerede fredsbetingelserne efter Napoleonskrigene (1804-1815), hvor Danmark havde deltaget på den tabende franske side. Både for Danmark og Norge fik Kielerfreden store konsekvenser – nogle vil endda mene, at følgevirkningerne var katastrofale. Norge mistede sine besiddelser i Nordatlanten, og Danmark blev mindre og stod tilbage med Grønland, Island og Færøerne, som man ikke var helt klar over, hvad man skulle gøre med. I et større perspektiv betød det, at Norden aldrig

På Wienerkongressen i 1815 mødtes statslederne for at genvinde freden i Europa efter Napoleonskrigene. Taberen Frankrig blev ved at være en stormagt sammen med Østrig og Preussen. På samme måde forblev Danmark, der kunne være blevet udryddet som stat, efter Kielerfreden i 1814 en del af den nye magtbalance i Norden. Efter Wienerkongressen var der ingen ny storkrig i Europa i 100 år, og de skandinaviske lande fandt også i længden sammen i fredelig sameksistens. Maleri fra 1800-tallet.

|| North Wind Picture Archives/Alamy Stock Photo

helt genfandt sig selv som stor spiller i international politik. Den svensk-norske union holdt kun til 1905, og engagerede forsøg på at genoplive Norden – fx samarbejdsorganet Nordisk Råd i 1952 – har aldrig for alvor sat sig spor internationalt.

I samtiden bemærkede færingerne næppe den skelsættende begivenhed i Kiel, og hensynet til Færøerne var næppe det afgørende i forhandlingerne. Men konsekvenserne for det færøske samfund – kulturelt, politisk, økonomisk og statsretligt – var markante på længere sigt.

Sverige havde i 1809 måttet afgive det nuværende Finland og Ålandsøerne til Rusland, og efter at have været på den vindende britiske side i krigen blev svenskerne nu interesserede i at erhverve Norge fra Danmark som kompensation for tabet. Rusland ønskede ikke, at Sverige skulle fremsætte krav om at få de tabte finske områder tilbage, og støttede derfor fra 1812 Sverige mod Danmark. Storbritannien støttede også Sverige, der skulle belønnes for at have kæmpet på britisk side i krigen, og den dansk-nor-

ske konge Frederik 6. (1768-1839) blev tvunget til at afstå hele Norge til Sverige.

Intet tyder dog på, at forhandlerne tænkte på de norske besiddelser i Nordatlanten: Island, Grønland og Færøerne.

I det første svenske traktatudkasts artikel 4, der blev fremlagt den 10. januar 1814 og nærmest ord for ord var afskrevet efter den russisk-svenske traktat fra 1809, blev Norge defineret som Fastlandsnorge. Hverken Islands Stiftsamt, Grønland eller Færøerne blev nævnt. I den endelige traktattekst blev den kirkelige inddeling af Fastlandsnorge også opremset, mens der efter sætningen ”saavelsom de tilhørende Besiddelser” i sidste øjeblik – natten mellem den 14. og den 15. januar 1814 – i parentes og meget kluntet blev indsat ”Grønland, Færøerne og Island ikke deri indbegrebne”. Dermed var de sidste norske besiddelser i Nordatlanten afstået, og Færøerne blev danske. Nærmest ved et tilfælde. Med Freden i Kiel og en henkastet parentes ophørte næsten 800 års fællesskab mellem Færøerne og Norge.

Historikere har siden diskuteret årsagen til undtagelsen og indskuddet i Kielertraktaten. Traditionelt har historikere, fx Kielerfredens danske historiker Georg Nørregård (1904-1988) i 1954, hævdet, at det var den snu danske chefforhandler Edmund Bourke, der udnyttede den svenske chefforhandlers manglende kundskaber om de nordatlantiske øsamfund til at få øerne undtaget i traktaten. Opfattelsen bygger især på et brev, som Gustaf af Wetterstedt sendte til den svenske udenrigsminister Lars von Engeström (1751-1826) i Stockholm den 16. januar 1814:

”Selvom Island, Grønland og Færøerne aldrig har tilhørt Norge, så har hr. Bourke ønsket – og jeg har

ikke tænkt, at jeg skulle sætte mig imod det – at de blev særskilt nævnt i art. 4 i traktaten”.

Det er unægtelig bemærkelsesværdigt, at Gustaf af Wetterstedt oplyste, at øerne ”aldrig” havde tilhørt Norge, men det er også væsentligt at notere sig, at han ikke hævder, at oplysningen stammede fra Edmund Bourke. Det er imidlertid nok så betydningsfuldt, at brevet heller ikke tyder på en særlig svensk interesse for øerne, og Karl Johan (1763-1844), den magtfulde svenske kronprins, som opholdt sig i Kiel under forhandlingerne, godkendte ifølge Edmund Bourke alt i fredstraktaten. Sandsynligvis havde det ikke været Sveriges hensigt, at de nordatlantiske øer skulle følge med Norge under den svenske krone. Men da der i Kiel under forhandlingerne opstod tvivl om sætningen ”saavel som de tilhørende Besiddelser”, blev det på Bourkes foranledning besluttet at undtage de nordatlantiske øer.

Nyere forskere, fx grønlandshistorikeren Finn Gad (1911-1986), har foreslået, at den britiske stormagts maritime interesser betød, at øerne blev under den danske krone. Kritikken af den traditionelle tese har været, at Danmark – der i 1813 gik statsbankerot – ikke var en aktør under forhandlingerne i Kiel. Enkelte forskere hævder, at briterne i virkeligheden ville annektere de nordatlantiske øer, men i sidste øjeblik ændrede mening og overlod øerne til Danmark. Briterne ønskede ifølge Gad at forhindre, at et stærkt Sverige, der forenet med Norge ville blive den dominerende magt i Norden, også blev en stærk atlantehavsmagt, der kunne udfordre den britiske dominans i Nordatlanten. Derfor var det bedre, at et svagt Danmark havde suveræniteten over øerne. Briterne kunne simpelthen lettere kontrollere Danmark.

Storpolitisk giver fortolkningen god mening,

men den underbygges ikke af konkrete kildeoplysninger. Et par videnskabsmænd – Sir Joseph Banks (1743-1829) og Sir George Mackenzie (1780-1848) – foreslog ganske vist i 1807-1813, at briterne annekterede de nordatlantiske øer, men intet tyder på, at den britiske regering ville følge rådet. Desuden findes der intet i de britiske traktatkrav til Danmark om fred med Storbritannien, der peger på britisk interesse i at annektere de nordatlantiske øer. Kravene til Danmark blev for første gang fremsat på et krigsskib i Køge Bugt i maj 1813, hvor briterne tilbød at tilbagelevere alt okkuperet dansk territorium med den strategisk vigtige ø Helgoland ved Elbens udløb som undtagelse. De lukrative danske kolonier i Indien og Vestindien – og Anholt, som briterne besatte i 1807-1809 – skulle leveres tilbage til Danmark. Det var også i 1814 forhandlingsgrundlaget bag og indholdet i den dansk-britiske fredstraktat, som Edmund Bourke og Edward Thornton (1766-1852), den britiske chefforhandler, underskrev på samme tid og i samme værelse i Kiel som den dansk-svenske aftale.

Det er muligt, at den nordatlantiske parentes i artikel fire i den dansk-svenske traktat kun præciserede noget, som der allerede var bred enighed om i Kiel. Det ændrer dog ikke på, at uden parentes kunne de nordatlantiske øer være blevet overdraget til den svenske krone sammen med Norge. Som enkelte briter drømte stort om Færøerne, ønskede få fremtrædende svenskere også, at øerne blev svenske. Allerede den 5. februar 1814 gjorde Lars von Engeström i et brev Gustaf af Wetterstedt opmærksom på, at hvis nogen havde fortalt ham, at de nordatlantiske øer aldrig havde været norske, så var det forkert. Samtidig fortalte han Gustaf af Wetterstedt, at de nordatlantiske øer kunne have været nyttige for handlen i Göteborg, og at det var på grund af

Norge og Danmark havde haft samme konge siden 1380. Med Kielerfreden i 1814 kom Norge i personalunion med stærke Sverige, men fik dog sin egen grundlov og en folkevalgt forsamling. Norge blev selvstændigt kongerige i 1905. På langt sigt bidrog Kielerfreden til, at de tre lande kunne udvikle samfundene i ligeværdigt nordisk fællesskab. Maleriet *Eidsvoll 1814* viser Rigsforsamlingen på Eidsvoll. Maleri af Oscar Wergeland (1844-1910).

|| Stortingsarkivet

København, at Edmund Bourke havde ønsket øerne fritaget. Men udenrigsminister von Engeström bekræftede samtidig, at de havde minimal betydning politisk set. Færøerne var åbenbart så ubetydelige, at von Engeström helt glemte at nævne dem – i hvert fald omtalte han kun Island og Grønland. At det ikke var en tilfældighed, fremgår måske af, at den svenske udenrigsminister i et brev af den 6. februar 1814 til kronprins Karl Johan heller ikke nævnte Færøerne – stadig kun Island og Grønland.

Det er et faktum, at der i både Storbritannien og i Sverige var en vis (uofficiel) interesse i de nordatlantiske øer, men den var så minimal, at det sandsynligvis er derfor, at øerne i 1814 kom under dansk suverænitæt. Den nordatlantiske undtagelse blev imidlertid afgørende. Da nordmændene i maj 1814 fik deres egen grundlov og storting og rejste

sagen om de nordatlantiske øer, var kravet ret nemt at afvise i Danmark. Øerne var eksplicit undtaget i fredstraktaten.

Freden i Kiel tydeliggjorde, at det færøske samfunds skæbne blev afgjort af storpolitiske begivenheder, som færingerne ingen indflydelse havde på. Det er også tydeligt, at det færøske samfunds skæbne i 1814 kunne have været anderledes – under Norge, Sverige eller Storbritannien – med helt andre konsekvenser for færingernes kultur, sprog, økonomi og politiske udvikling. Den nordatlantiske undtagelse var årsag til, at Færøerne kom til at høre under et svækket Danmark, og det kom til at præge udviklingen af det færøske samfund.

Efter Freden i Kiel havde Danmark suverænitet over store områder – Island, Grønland og Færøerne – i Nordatlanten, som landet ville få meget svært ved at inkorporere i en ny dansk nationalstat. Både forhandlingerne og begivenhederne viste også, at Danmark havde haft meget vanskeligt ved at varetage sine interesser og forpligtelser i Nordatlanten, når de europæiske stormagter var i krig. Det var med til at styrke kravene om større selvbestemmelse. Island, der blot 20 år efter Freden i Kiel stillede krav til Danmark om selvbestemmelse, havde helt tydeligt sat kurs mod uafhængighed. Med sin inuitbefolkning skulle kolonien Grønland ikke integreres i det danske rige. Færøerne, beboet af et norrønt folk, fik også her mindre opmærksomhed eller blev måske endda mødt med dansk ligegyldighed. Men de mere moderate færøske selvstyrekrav hentede langt ind i 1900-tallet inspiration fra Norge, som de færøske selvstyrefolk mente, at Færøerne var i interessefællesskab med. Det moderne færøske skisma mellem samhørighed med og uafhængighed fra Danmark er en udløber af Freden i Kiel.

Danskeren Johan Christian Helms (1865-1943),

der var sorenskriver (dommer) på Færøerne i 1903-1911, fortalte i 1919 en landstingskommission om de færøske sympatier med Norge og om den danske ligegyldighed over for Færøerne:

”Kom man til Norge og fortalte, at man var Sorenskriver paa Færøerne, sagde de: Nej, hvor morsomt, maa vi nu høre. Og Nordmændene vidste Besked om alle mulige Ting, ganske naturligt, fordi Livsforholdene ligner deres egne i saa høj Grad; de har fælles Oprindelse, Fiskeri af samme Art, Landbruget i Vestlandet i Norge er aldeles som paa Færøerne, Ulemperne med Fællesskabet er ganske de samme, og Bygdeforholdene er ogsaa ganske de samme. Naar en Nordmand rejser til Færøerne, kan han befinde sig ganske som i sit Hjem, og omvendt, naar en Færing rejser til Norge, føler han sig hjemme der. Naar man derimod kom til Danmark og fortalte, at man var Sorenskriver, sagde Folk: Vil De stave det. Man vidste ikke, hvad det var for noget, og undertiden fik man Breve hernede fra, hvorpaa der stod ”Sogneskriver” og undertiden ”Logeskriver”, ja, Landfogeder deroppe har faaet Breve fra Statistisk Bureau, hvorpaa der stod ”Ladefoged” o.s.v. Man var i det hele taget hernede paa en mærkelig Maade ret ukendt med færøske Forhold, og man fik en Fornemmelse af, at man tænkte: Det ved jeg ikke, og det bryder jeg mig heller ikke om at vide, og det var lidt kedeligt. Man kan derfor godt forstaa, at Sympatien mellem Færøerne og Norge er meget stor”.

Selv om kun få på Færøerne i samtiden bemærkede, at Norge og Færøerne ikke længere hørte sammen, blev begivenheden i takt med øgede færøske selvstyrekrav et kontroversielt tema i færøsk politik langt ind i 1900-tallet. Den færøske uenighed om forholdet til Danmark har været karakteristisk for

færingernes forhold til fællesskabet med Danmark. En ambivalens, der også kommer til udtryk i forskellige fortolkninger af sagalitteraturen. Det gælder fx *Færingernes Saga*, der stammer fra Island i 1200-tallet. Sagaen handler om vikingen Tróndur í Gøtu, der omkring år 1000 kæmpede mod Sigmundur Brestisson, der ville give færingerne norsk skattepligt. Selvstyrefolk ser Tróndur som en helt, mens samhörighedsfolk ønsker at bevare forholdet til Danmark og har den modsatte fortolkning. Det er tvivlsomt, om der kan lægges vægt på oplysninger i *Færingernes Saga*, og Sigmundur kæmpede sandt nok for norske konger, men det karakteristiske er, at det færøske narrativ ikke er domineret af én stor helt. Der er ofte to helte eller rettere to fortællinger.